

Summerschool -- Met het oog op de dood

29 juli t/m 2 augustus 2014

Op vragen waarom mensen kinderen willen of waarom zij willen trouwen, kunnen de meesten van ons best een gedegen antwoord geven. Maar bij de vraag: waarom willen, zullen, mogen, moeten mensen sterven, fronsen de meeste mensen hun wenkbrauwen. Sterker nog, ze voelen zich even in het nauw gedreven en denken bij zichzelf: moet die vraag zo nodig? We kunnen ze toch even goed morgen, overmorgen ... !

Deze cursus gaat deze vraag net niet uit de weg. Tijdens deze week onderzoeken we de vele denkbeelden over leven, overlijden en onsterfelijkheid door de geschiedenis. Daarbij wordt het omgaan met de dood in filosofisch én ethisch perspectief geplaatst aangevuld met kunstzinnige voorstellingen omtrent de dood. Het valt niet te ontkennen dat de kunst, naast de angst voor die dood, op velerlei manieren deze dood heeft uitgedaagd, ontkend, vereeuwigd, geliefd, gepoëtiseerd, kortom: eros en thanatos ten voeten uit.

Vanuit dit kader bevragen/toetsen we al deze denkbeelden in relatie tot ons eigen persoonlijke leven. Wat blijkt voor mij zinvol? Wat kan ik leren uit al die informatie? Hoe sta ik zelf in het leven en wat kan ik meenemen voor mijn persoonlijk engagement? Dit is het uiteindelijke doel van deze cursus.

Voormiddeleeuwse visies op de dood

Voormiddeleeuwse culturen spiegelde zichzelf aan een minder apocalyptisch levenseinde dan de christelijke culturen plachten en nog steeds plegen. Waar liggen die verschillen dan wel? En welke rituelen hanteerden zij dan? Welke denkbeelden bedachten ze over het hiernumaals en het hiernamaals?

Maandag	
09.45 uur	Aankomst met koffie/thee
10.30 uur	Inleiding. Voorstelling programma: vraag- en doelstelling. Bevraging visie en blik op leven en dood (weekopdracht) LV.¹: Tallis, <i>Spem in Alium</i>
11.15 uur	Koffie/thee
11.45 uur	Blik op 3000 jaar Westerse geschiedenis vanuit filosofisch perspectief op leven en sterven LV.: film King Arthur: finale stervens-, begrafenisscène
12.30 uur	Lunchbuffet
14.30 uur	Koffie/thee
15.00 uur	Visies op leven/sterven/dood bij Voor-Griekse culturen LV.: Wagner, <i>Ring</i>, Fragment <i>Götterdämmerung</i>: begrafenisscène Siegfried
16.00 uur	Koffie/thee
16.30 uur	Visies op leven/(ver)sterven/dood tijdens klassieke oudheid LV.: Seikilos-epitaaftekst op oude Griekse muziek
17.15 uur	Aan de bar
18.00 uur	Diner
20.00 uur	Vervolg en afsluiting dagthema LV.: Monteverdi, <i>l'Incoronazione di Poppea</i>, Seneca-fragment.
21.30 uur	Aan de bar

¹ LV.: luistervoorbeeld; hierbij wordt het kunstwerk in zijn context geplaatst en vervolgens in de context van het thema van de cursus (zo nodig worden meerdere voorbeelden getoond om de vraagstelling aan te scherpen) en zo gaande naar een persoonlijke stellingname/beleving. Nogal wat (vergelijkingen van) beeldfragmenten worden behandeld omdat regisseurs kritisch/cynisch laten zien en laten aanvoelen hoe de postmoderne mens omgaat met de dood. Naast deze muziekvoorbeelden worden tevens voorbeelden getoond uit de beeldende kunsten.

Visies op leven/dood vanaf de Middeleeuwen

De Westerse visie op leven en dood is ontegensprekelijk christelijk beïnvloed. De rituelen zijn er ook naar. Toch blijkt in de loop van de laatste eeuwen een haast onzichtbare sluipende en voortschrijdende verandering. Hoe is het begonnen en waar zijn we na het Ancien Regime beland?

Dinsdag	
07.30 uur	Ontbijt
09.30 uur	Vroeg Christelijke visies LV.: <i>Dies Irae</i> vs. Brahms, <i>Deutsches Requiem</i>
10.30 uur	Koffie/thee
11.00 uur	Middeleeuwse visies (Ariès, Huizinga e.a.): stervensrituelen LV.: polyfonie
12.30 uur	Lunchbuffet
14.30 uur	Koffie/thee
15.00 uur	Ancien Regime: begraafplaatsen, vanitas
16.00 uur	Koffie/thee
16.30 uur	Vanaf 1800 tot heden
17.15 uur	Aan de bar
18.00 uur	Diner
20.00 uur	Filmfragmenten bespreken uit Ozon, <i>Le temps qui reste</i> Almódovar, <i>My life without me</i>
21.30 uur	Aan de bar

(Post)moderne visies op leven/dood

Na het symbolisme van eind 19^e eeuw breekt de 'hel' los. Het geloof valt in duigen en er is veel meer ruimte om de dood in een niet-christelijk perspectief te zien. Vooral Nietzsche benadrukt het hiernumaals vs. hiernamaals. We bespreken een aantal teksten van vooraanstaande wetenschappers en beoordelen hoe dicht we bij hun teksten staan als het gaat om (on)sterfelijkheid. De kunst vervolledigt de interpretaties.

Woensdag	
07.30 uur	Ontbijt
09.30 uur	Freud, <i>Wij en de Dood</i>
10.30 uur	Koffie/thee
11.00 uur	Williams Bernard, <i>Problem of the Self</i>, over onsterfelijkheid LV.: Janacek, <i>De zaak Makropoulos</i>, Operafragmenten
12.30 uur	Lunch
14.30 uur	Koffie/thee
15.00 uur	Elias Norbert: over de eenzaamheid van stervenden
16.00 uur	Koffie/thee
16.30 uur	Het Symbolisme (en erna) en het spelen met de dood: kunst LV.: de eeuwigheid van de dood: Wagner, <i>Tristan en Isolde</i> LV.: liefde door de dood: Strauss, <i>Salomé</i>
17.15 uur	Aan de bar
18.00 uur	Diner
20.00 uur	LV.: uitdaging aan de dood: mythe van Orfeus LV.: de schoonheid van de (zelf)dood: Massenet, <i>Werther</i> LV.: verwerking van de dood: Verdi, Mozart, <i>Requiem</i>
21.30 uur	Aan de bar

VERLIESKUNDE

Nietzscheaans gezien hoort de confrontatie met de dood tot de *amor fati*. Aanvaard het leven zoals het aankomt. Geen punt voor de hyperautonome mens. Maar naast maakbaarheid existeert ook kwetsbaarheid. Hoe kunnen we vanuit de autonomie van de mens die zijn dood tegemoet gaat, de kwetsbaarheid ondersteunen cq. versterken? Moet de waarheid meegedeeld worden? En hoe voer je een slechtnieuwsgesprek?

Na het overlijden van de 'gehechte' geliefde staat de overlevende voor de taak dit groots verlies een plaats te geven in de volgende fase van het leven. Ware het niet dat deze maatschappij de dood in een verdomhoekje heeft gestopt. Veel mensen staan alleen in de verwerking van hun rouw. Is dat alleen staan in een pijnlijke onverdraaglijke leegte een nieuw verschijnsel? Was er vroeger sprake van een andere houding tegenover de dood? We vergelijken de verschillen tussen sommige rationalisaties, gevoelens, rituelen van weleer met de hedendaagse context en stellen vast dat de hype van de postmoderniteit – autonomie en vooral de mate ervan - ons parten speelt. In hoeverre is er nl. nog sprake van autonomie bij de overlevende? Kan deze autonomie bekrachtigd / empowered worden? En daarnaast: in hoeverre kan het sociaal netwerk de rouwende door communicatie en rituelen ondersteunen naar een volgende perspectief?

In het verlengde hiervan gaan we na welke mechanismen ons lichaam fysiologisch en psychologisch gebruikt om het verlies te over-leven. Hierbij bespreken we verschillende rouwtheorieën. Ook het verlies bij dementie en na zelfdoding komt ter sprake.

Donderdag	1 augustus 2013
07.30 uur	Ontbijt
09.30 uur	Het stervensproces: fysiologisch en psychisch LV.: Verdi, <i>La Traviata</i>, sterfscene Violetta
10.30 uur	Koffie/thee
11.00 uur	Rouwtheorieën LV.: `Monteverdi / Gluck: <i>Orfeo</i>, rouwfragmenten
12.30 uur	Lunch
14.30 uur	Koffie/thee
15.00 uur	Het rouwproces: fysiologisch, psychisch, ethisch LV.: Korngold, <i>Die Tote Stadt</i>, spiegel- /hallucinatiefragment
16.00 uur	Koffie/thee
16.30 uur	Bezoek begraafplaats Leusden
17.15 uur	Aan de bar
18.00 uur	Diner
20.00 uur	Zelfdoding (en euthanasie) LV.: Massenet (<i>Goethe</i>), <i>Werther</i>, fragment en Brahms, <i>Alt-Rhapsodie</i>
21.30 uur	Aan de bar

Interculturaliteit

Van dominantie van de Westerse cultuur is al een tijd lang geen sprake meer. In onze directe omgeving is vaak sprake van vele andere culturen. Welke zijn, vandaag en hier, hun visies op

leven en dood? In hoeverre spelen hun oorspronkelijke culturen nog een rol of is er sprake van een zekere aanpassing aan het Westers idioom?

Vrijdag	
07.30 uur	Ontbijt
09.30 uur	Niet-westerse culturen: visies en praktijken LV.: indische film: <i>Mother</i>, finale fragment
10.30 uur	Koffie/thee
11.00 uur	Nabespreking/evaluatie initiële opdracht Evaluatie: inhoud en proces
12.30 uur	Lunch, vertrek